

NIEPODLEGŁOŚĆ I PAMIĘĆ

2025, nr 2 (90)

Małgorzata Karolina Piekarska

Muzeum Niepodległości w Warszawie

ORCID: 0000-0002-6551-6839

***Kinderzimmer*. Na podstawie powieści Valentine Goby**

W 2013 roku francuska pisarka Valentine Goby (ur. 1974) wydała książkę pt. *Kinderzimmer*, która opowiada o młodej kobiecie i jej macierzyństwie w obozie koncentracyjnym Ravensbrück – jedynym nazistowskim obozie tylko dla kobiet. Autorka zainteresowała się tą tematyką, gdyż przez 4 lata pracowała na misjach humanitarnych w Azji (w Hanoi i Manili), patrząc na trudne losy dzieci ulicy. Pretekstem do napisania powieści była informacja, że w 1944 roku w obozie w Ravensbrück istniał żłobek, a żyjące tam kobiety, których było ponad 40 tys., postawiły sobie za cel uratować zgromadzone w nim dzieci. Dla wielu z nich stało się to celem nadrzędnym i powodem walki o przetrwanie. Autorka postanowiła dogłębnie zbadać temat, a zgromadzone informacje opublikować w formie powieści. Książka była wielokrotnie nagradzana – otrzymała m.in. nagrodę im. Jeana d’Heursa za powieść historyczną i została przetłumaczona na wiele języków, ale niestety nie na polski. Valentine Goby oparła swoją powieść na faktach i świadectwach Marie-Jo Chombard de Lauwe, pielęgniarki w obozowym żłobku, Guya Poirota – jednego z francuskich dzieci, które przeżyły Ravensbrück i jego matki Pierrette. Poświęciła ją jednak przede wszystkim problemowi macierzyństwa i dzieciństwa w warunkach pogardy. Zdradziła, że w swojej książce chciała:

(...) opowiedzieć o tej szalonej odwadze i spojrzeć na obóz nie jako na terytorium poza światem, ale jak na jego część. Te kobiety były nie tylko bohaterkami, doświadczonymi, zaprawionymi w boju aktywistkami. Zaprawionymi w bojach aktywistkami, zahartowanymi przez politykę ruchu opo-

ru. Widzę ich heroizm w drobnych codziennych zadaniach, które wykonywały w obozie, oraz w opiece, jaką otaczały najsłabszych, niemowlęta, aby i one mogły wykonywać swoje ludzkie zadanie, którym było nie umrzeć. Mila, moja fikcyjna bohaterka, jest jedną z tych kobiet. *Kinderzimmer* to powieść poważna, ale lekka¹.

Gdyby nie język Goby, książka byłaby jedynie kompilacją zeznań, zredukowaną do ścisłego przekazania ustalonych faktów. Dzięki nowatorskiej narracji, autorka przedstawiła wewnętrzną mękę bohaterki. Jest nią dwudziestoletnia ciężarna Mila, która w 1944 roku trafia do obozu koncentracyjnego w Ravensbrück i tam rodzi dziecko. Powieść opowiada o jej codziennym życiu pomiędzy głodem, nędzą i innymi dramatami. Autorka pokazuje także pracę w obozie i drobne akcje oporu, jednym słowem życie w barakach, gdzie każda kobieta musi znaleźć energię, aby przetrwać i każdego dnia czerpać siłę, by wyobrazić sobie jutro, gdy koszmar obozu się skończy.

W sierpniu 2024 roku, czyli 11 lat po premierze powieści, na rynku ukazał się komiks na niej oparty. Autorem ilustracji jest Ivan Gros – badacz literatury, który wykładał na Narodowym Uniwersytecie Centralnym w Tajwanie. Jest dziennikarzem, a także rysownikiem i grafikiem. Przy pracach nad *Kinderzimmer* stanął przed zadaniem, jak przełożyć powieść o specyficznym języku na obrazy? W jego komiksie subtelna i poruszająca interakcja zachodzi między fikcją a dokumentami archiwalnymi. Swoją graficzną adaptacją powieści Ivan Gros składa hołd kobietom oporu, które żyły w obozach, aby przetrwać, dawać świadectwo, potępiać... Zastanawia się również nad potrzebą wyobrażenia sobie deportacji, po pierwsze w celu pobudzenia wyobraźni i tworzenia obrazów, po drugie, by pamięć o tym koszmarze przetrwała i nadal poruszała ludzkie sumienia. By tego dokonać Gros przez 10 lat zbierał oryginalne rysunki związane z problemem deportacji i obozów. Artysta wykorzystał dużą liczbę rysunków archiwalnych i dokumentów, rozproszonych po całym świecie w muzeach, placówkach naukowych i kolekcjach prywatnych. Obejrzał ich tysiące, by w ostateczności wykorzystać 225, które twórczo przerysował i ponownie zinterpretował w swoim własnym stylu, ale zachowując wszystkie zawarte w nich informacje. Jak sam powiedział doszło do „niespodziewanej fuzji między medium

¹ Wszystkie cytaty pochodzą z materiałów reklamowych.

obrazów i słów. W pewnym sensie fikcja jest uzasadniona obecnością tych rysunków. I odwrotnie, rysunki odnajdują w powieści narracyjny i wyjaśniający kontekst, którego im brakuje, i tworzą spójną całość. W ten sposób nadają dziełu monumentalny charakter, ponieważ oddają jednocześnie hołd wszystkim tym kobietom, które odważyły się rysować w potwornych warunkach, aby dać świadectwo, a którym historia nie oddała pełnej sprawiedliwości”. Wreszcie, po trzecie, wyobrażenie deportacji zostało przez Grosa dokonane w sposób dyskretny, poprzez rysunki pośredników. Autor nie chciał wykorzystywać oryginałów w sposób dosłowny. Jednak rola oryginalnych rysunków jest nie do przecenienia. Jak sam powiedział:

Te rysunki nas zmuszają do zajęcia stanowiska w debacie między tymi, którzy wyznają radykalną linię moralną, zgodnie z którą nie wolno nam przedstawiać pamięci o Holokauście, a tymi, którzy uważają, że powinniśmy to robić. Jedni twierdzą, że deportacja nie może być przedstawiana – w szczególności w celu uniknięcia jakiegokolwiek formy podglądactwa lub komercyjnego wykorzystania. Inni opowiadają się po stronie obrazów. Rysunki, na których opiera się adaptacja graficzna, zostały narysowane przez same deportowane – czasami w najbardziej prymitywny możliwy sposób – aby przedstawić codzienne życie kobiet uwięzionych w nazistowskim obozie.

Gros ma nadzieję, że komiks zwróci uwagę jak największej liczby osób na historię Ravensbrück.

Publikacja to jednak nie tylko komiks, lecz także informacje ważne z punktu widzenia historii. Każda z 20 artystek, której prace zostały wykorzystane, została przedstawiona nie tylko z imienia i nazwiska, artysta zamieścił także jej notkę biograficzną. Dzięki temu wiemy, że więźniarkami były kobiety różnych narodowości: Francuzki, Polki, Węgierki, Holenderki, Greczynki, Czeszki, ale też artystki, których nie tylko narodowości, ale nawet imienia i nazwiska do dziś nie znamy.

Do stworzenia przejmującego komiksu wykorzystano m.in. znajdujące się w zbiorach Muzeum Niepodległości prace Jadwigi Simon-Pietkiewicz. Gros wykonał mrówczą pracę, każdy z 225 wykorzystanych rysunków został bowiem przez niego w komiksie dokładnie oznaczony wraz z podaniem źródła. Spis wykorzystanych ilustracji stanowi dla naukowców zajmujących się Ravensbrück cenne źródło informacji, bo-

wiem nie wszystkie rysunki wykorzystane przez artystę są powszechnie znane. Wiele z nich pochodzi z prywatnych kolekcji. W przypadku rysunków z kolekcji Muzeum Niepodległości podane są nawet ich numery inwentarzowe. Dzięki temu można dokładnie porównać pierwowzór i wersję Ivana Grosa, który rysunki różne stylistycznie ujednolicił w sposób autorski, nadając im spójność, co czyni komiks dziełem jednorodnym. Dopasował je też do linii narracyjnej powieści, opisującej dzieje bohaterki. Artysta tworząc swoje rysunki, posiłkował się także wyobraźnią i wykorzystywał symbole, wśród których jest np. wielki pies – symbol przerażającego nazistowskiego reżimu.

Komiks Grosa to nowatorskie spojrzenie na dramat więźniarek Ravensbrück. Monochromatyczne, bo czarno-białe z różnymi odcieniami szarości rysunki, na pewno przemówią do wyobraźni młodego odbiorcy, a i starszy czytelnik przeżyje wzruszające chwile podczas lektury. Rysunki Grosa są bowiem w swojej stylistyce idealnie dostosowane do tematyki publikacji.

Małgorzata Karolina Piekarska

Ivan Gros, *Kinderzimmer: d'après le roman de Valentine Goby*,
ACTES SUD, ss. 400.

Spis ilustracji wykorzystanych w komiksie:

1. Jadwiga Simon-Pietkiewicz (1906–1955), miejsce powstania: KL Ravensbrück; datowanie: 21.04.1943; *Dwie kobiety siedzące na zydlach*. [Janina Iwańska – nr więźniarki: 7711 i Bogumiła Bąbińska – nr więźniarki: 7693]; wymiary: 16,5 x 22 cm; rysunek, ołówek, papier; nr inw. Gr.2718
2. Jadwiga Simon-Pietkiewicz (1906–1955), miejsce powstania: KL Ravensbrück; datowanie: 1943; *Portret Eugenii Mann* [nr więźniarki: 7873]; wymiary: 20, 7 x 14,5 cm; rysunek, ołówek, papier; nr inw. Gr.2527
3. Jadwiga Simon-Pietkiewicz (1906–1955), miejsce powstania: KL Ravensbrück; datowanie: 1943; *Strikerinki podczas pracy*; wymiary: 13,7 x 20,6 cm; rysunek, ołówek, papier; nr inw. Gr.2619

4. Jadwiga Simon-Pietkiewicz (1906–1955), miejsce powstania: KL Ravensbrück; datowanie: 2.08.1942; *Kobieta ze szczotką*; wymiary: 15 x 8,7 cm; rysunek, ołówek, papier; nr inw. Gr.2594
5. Jadwiga Simon-Pietkiewicz (1906–1955), miejsce powstania: KL Ravensbrück; datowanie: 30.11.1944; *Chora przy obiedzie*; wymiary: 15 x 20,5 cm; rysunek, ołówek, papier; nr inw. Gr.2522
6. Jadwiga Simon-Pietkiewicz (1906–1955), miejsce powstania: KL Ravensbrück; datowanie: 26.09.1943; *Trzy smutne kobiety*; wymiary: 14,3 x 20,7 cm; rysunek, ołówek, papier; nr inw. Gr.2642
7. Jadwiga Simon-Pietkiewicz (1906–1955), miejsce powstania: KL Ravensbrück; datowanie: 3.05.1944; *W obozowym szpitalu*; wymiary: 13,9 x 19,7 cm; rysunek, ołówek, papier; nr inw. Gr.2605

Jadwiga Simon-Pietkiewicz,
*Dwie kobiety siedzące
na zydlach*

Jadwiga Simon-Pietkiewicz,
Portret Eugenii Mann

Jadwiga Simon-Pietkiewicz, *Strikerinki podczas pracy*

Малгожата Кароліна Пекарська

***Kinderzimmer*. За мотивами роману Валентін Гобі**

У 2013 році французька письменниця Валентін Гобі (нар. 1974) опублікувала роман *Kinderzimmer*, який розповідає історію молоді жінки та її материнства в концентраційному таборі Равенсбрюк – єдиному нацистському таборі, призначеному виключно для жінок. Авторка зацікавилася цією темою після чотирьох років роботи в гуманітарних місіях в Азії – зокрема в Ханой та Манілі – де вона спостерігала за важкою долею безпритульних дітей. Поштовхом до написання роману став факт, що в 1944 році в таборі Равенсбрюк функціонували ясла, а жінки, яких там утримували – понад 40 000 осіб – поставили собі за мету врятувати дітей, зібраних у цьому закладі. Для багатьох із них це стало сенсом життя та головною причиною боротьби за виживання. Авторка вирішила ґрунтовно дослідити цю тему та представити зібрані факти у художній формі. Роман здобув низку престижних нагород, зокрема Премію імені Жана д'Ере за історичний роман, та був перекладений багатьма мовами, хоча, на жаль, досі не польською. Валентін Гобі побудувала оповідь на основі реальних фактів і свідчень: Марі-Жо Шомбард де Лаув – медсестри, яка працювала в табірних яслах, Гі Пуаро – одного з французьких дітей, що вижили в Равенсбрюці, – та його матері П'єрретти. Проте авторка зосередилася насамперед на проблематиці материнства й дитинства в умовах тотальної зневаги до людської гідності. У своїй книзі вона зазначила, що бажала:

(...) розповісти історію цієї божевільної мужності й подивитися на табір не як на територію, відокремлену від навколишнього світу, а як на його частину. Ці жінки були не лише героїнями, а й досвідченими, загартованими активістками – людьми, яких сформував постійний опір. Я бачу їхній героїзм у маленьких повсякденних завданнях, які вони виконували в таборі, та в турботі, яку надавали найслабшим, немовлятам, аби вони також могли досягти своєї людської мети: не померти. Міла, вигадана героїня роману, – одна з таких жінок. *Kinderzimmer* – це серйозний, але водночас легкий у сприйнятті твір¹.

¹ Усі цитати, наведені вище, взяті з рекламних матеріалів.

Якби не літературне оформлення авторки, ця книга могла б залишитися лише збіркою свідчень, сухим викладом встановлених фактів. Проте завдяки новаторському наративу авторка зуміла передати внутрішні муки головної героїні – вагітної, двадцятирічної дівчини Міли, яка у 1944 році опинилась у концтаборі Равенсбрюк, де вона народила дитину. Роман розповідає історію її повсякдення, сповненого голоду, нужди та інших трагедій. Їй також описує працю у таборі, малі акти опору – одним словом, життя у бараках, де кожна жінка мусила знаходити сили, щоб вижити та щоранку переконувати себе, що колись цей кошмар скінчиться.

У серпні 2024 року, через одинадцять років після публікації роману, світ побачив графічну адаптацію *Kinderzimmer*. Автором ілюстрацій виступив Іван Грос, літературознавець, який викладав у Національному центральному університеті Тайваню, а також журналіст, ілюстратор і графічний дизайнер. Працюючи над коміксом, Грос постав перед складним викликом: як перекласти мову художнього тексту в образи? У результаті йому вдалося створити зворушливий та глибокий діалог між художньою літературою і архівними документами. Своєю графічною адаптацією він вшановує назламних жінок – тих, хто вижив, в концтаборах, щоб свідчити, викривати та протистояти злочинам. Комікс також порушує глибоко філософське питання: як уявляти депортацію? Навіщо? По-перше, щоб активізувати колективну уяву, створити образи, які допомагають зрозуміти минуле. По-друге – щоб пам'ять про ці події жила і не переставала збурювати сумління людства. З цією метою Іван Грос протягом десяти років збирав оригінальні ілюстрації, пов'язані з темою депортації та концтаборів. Художник використав безліч архівних малюнків і документів, розпорошених по всьому світу – в музеях, наукових установах і приватних колекціях. Переглянувши тисячі матеріалів, він відібрав 225 зображень, які творчо переосмислив і відтворив у власному стилі, зберігаючи при цьому всю їхню документальну цінність. За словами самого автора, у процесі роботи відбулося «несподіване злиття зображень і слів. У певному сенсі художній вимисел набуває значення завдяки присутності цих малюнків. І навпаки – самі малюнки знаходять у романі наративний та пояснювальний контекст, якого їм бракувало, і в результаті створюють єдине цілісне полотно. У такий спосіб твір набуває мо-

нументального характеру, адже одночасно вшановує пам'ять жінок, які в табірних умовах, ризикуючи життям, наважувалися малювати, щоб залишити свідчення тих, кому історія ще не віддала належної справедливості». По-третє, Грос свідомо обрав непрямий, делікатний спосіб візуалізації теми депортації – через посередництво інтерпретованих малюнків. Автор навмисно не використовував оригінали дослівно, прагнучи уникнути буквального повторення. Однак важливість оригінальних зображень не можна применшити. За словами самого митця:

Ці малюнки змушують нас зайняти позицію в дискусії між тими, хто дотримується радикальної моральної позиції, що пам'ять про Голокост не слід візуалізувати, і тими, хто вважає, що зображення є необхідним інструментом пам'яті. Дехто стверджує, що зображення депортації неприпустимі – зокрема, щоб уникнути будь-яких форм вуайєризму чи комерційної експлуатації. Інші, навпаки, підтримують ідею візуального представлення. Малюнки, що стали основою графічної адаптації, були створені самими депортованими – іноді найпримітивнішими засобами – аби зафіксувати повсякденне життя жінок, ув'язнених у нацистському таборі.

Іван Грос сподівається, що комікс приверне увагу якомога ширшої аудиторії до історії Равенсбрюка.

Однак видання – це не просто комікс, а також важливе джерело знань про історію. Кожна з двадцяти художниць, чії роботи були використані в графічній адаптації, представлена не лише за іменем, але й короткою біографічною довідкою, складеною самим автором. Завдяки цьому ми дізнаємося, що серед в'язнів були жінки різних національностей: французьки, польки, угорки, голландки, грекині, чешки, а також художниці, чия національність, а подекуди й ім'я залишаються невідомими.

До створення цього зворушливого коміксу були використані, зокрема, малюнки Ядвіги Сімон-Петкевич із колекції Музею незалежності у Варшаві. Іван Грос здійснив надзвичайно клопітку роботу: кожен з 225 використаних малюнків був точно ідентифікований у коміксі із зазначенням джерела. Цей список ілюстрацій становить цінне джерело для дослідників історії Равенсбрюка, оскільки чимало з використаних матеріалів досі не були широко відомі. Багато

з них походить із приватних колекцій. У випадку робіт із музейних фондів, зокрема з Музею незалежності, автор вказав навіть інвентарні номери. Задяки цьому є можливість порівняти оригінали з переосмисленими малюнками Івана Гроса, який поєднав стилістично різнорідні малюнки у цілісне візуальне полотно, надавши графічному роману художньої однорідності. Всі зображення гармонійно вплетені в сюжетну лінію, що оповідає історію головної героїні. Водночас автор не обмежувався лише архівними матеріалами: створюючи власні малюнки, він активно залучав уяву та символіку. Одним із символів, що повторюється в книзі, є величезний пес – метафора жорстокого нацистського режиму.

Комікс Івана Гроса – це новаторський погляд на трагедію жінок, ув'язнених у концтаборі Равенсбрюк. Монохромні ілюстрації – чорно-білі з тонкими переходами сірого – глибоко вражають, особливо юного читача, а старшим дарують хвилини глибокого емоційного занурення. Задяки своїй стилістиці малюнки ідеально відповідають темі твору.

Малгожата Кароліна Пекарська

**Іван Грос, *Kinderzimmer: d'après le roman de Valentine Goby*,
ACTES SUD, стор. 400.**

Список ілюстрацій, використаних у коміксі:

1. Ядвіга Сімон-Петкевич (1906–1955), місце створення: Концтабір Равенсбрюк; дата: 21.04.1943; *Dwie kobiety siedzące na zydlach*. [Яніна Іванська – ув'язнена №: 7711 та Богуміла Бомбінська – ув'язнена №: 7693]; розміри: 16,5 x 22 см; малюнок, олівець, папір; інв. № Gr.2718
2. Ядвіга Сімон-Петкевич (1906–1955), місце створення: Концтабір Равенсбрюк; дата: 1943; *Portret Eugenii Mann* [ув'язнена №: 7873]; розміри: 20, 7 x 14,5 см; малюнок, олівець, папір; інв. № Gr.2527
3. Ядвіга Сімон-Петкевич (1906–1955), місце створення: Концтабір Равенсбрюк; дата: 1943; *Strikerinki podczas pracy*; розміри: 13,7 x 20,6 см; малюнок, олівець, папір; інв. № Gr.2619

4. Ядвіґа Сімон-Петкевич (1906–1955), місце створення: Концтабір Равенсбрюк; дата: 2.08.1942; *Kobieta ze szczotką*; розміри: 15 x 8,7 см; малюнок, олівець, папір; інв. № Gr.2594
5. Ядвіґа Сімон-Петкевич (1906–1955), місце створення: Концтабір Равенсбрюк; дата: 30.11.1944; *Chora przy obiedzie*; розміри: 15 x 20,5 см; малюнок, олівець, папір; інв. № Gr.2522
6. Ядвіґа Сімон-Петкевич (1906–1955), місце створення: Концтабір Равенсбрюк; дата: 26.09.1943; *Trzy smutne kobiety*; розміри: 14,3 x 20,7 см; малюнок, олівець, папір; інв. № Gr.2642
7. Ядвіґа Сімон-Петкевич (1906–1955), місце створення: Концтабір Равенсбрюк; дата: 3.05.1944; *W obozowym szpitalu*; розміри: 13,9 x 19,7 см; малюнок, олівець, папір; інв. № Gr.2605